

Sözcükte Anlam – 1

1. Sözcükte ve Sözcük Gruplarında Anlam

Dilin anlamlı ve görevli en küçük parçasına sözcük (kelime) denir. Sözcükler kullanıldığı cümleye göre anlam kazanır. Örneğin “**çevirmek**” sözcüğü,

- “Soruya başını çevirmeden cevap verdi.” cümlesinde “bir şeyin yönünü değiştirmek”
- “Sesi açmak için radyonun düğmesini çevirdi.” cümlesinde “döndürerek hareket ettirmek”
- “Sermet, defterinin yapraklarını çeviriyordu.” cümlesinde “öteki yüzünü görünür duruma getirmek”
- “Şirketi devraldığından beri bütün işleri o çeviriyor.” cümlesinde “yönetmek, idare etmek” anlamlarında kullanılmıştır.

Örnek

“Durmak” sözcüğü aşağıdaki cümlelerden hangisinde karşısında verilen anlama uygun kullanılmamıştır?

Cümleler	Anlamlar
A) Şu işe bak, saatim durmuş!	İşlemez olmak, çalışmamak
B) Türklerin yüzlerce yıl önceki kitabeleri hâlâ duruyor.	Varlığını sürdürmek
C) Bu kadar dersim dururken maça nasıl gideyim?	Bir yerde olmak veya bulunmak
D) Yağmur durduktan sonra yola çıkabilirsiniz.	Dinmek, kesilmek

Örnek

“Çekilmek” sözcüğü aşağıdakilerin hangisinde karşısında verilen anlama uygun kullanılmamıştır?

Anlamlar	Cümleler
A) Yok olmak	Bayat mallar yüzünden müşteriler birer ikişer çekiliyor.
B) Kendini geriye veya bir yana çekmek	Önder Bey, karşıdan gelen arabayı görünce sağa çekildi.
C) Vazgeçmek	Arkadaşım Selim, annesinin ısrarı sonucu yarışmadan çekildi.
D) Tahammül edilememek	Üst komşumuz yıllar geçtikçe çekilmez bir adam olup çıktı.

Gerçek ve Mecaz Anımlı Sözcükler

Bir sözcüğün herkesçe bilinen, söylendiğinde akla gelen ilk anlamına **gerçek anlam** denir. Örneğin “Sıcakta terlediği için alnını elinin tersiyle sildi.” cümlesinde “silme” sözcüğü “bir şeyin ıslaklığını gidererek kuru duruma getirmek” anlamında kullanıldığı için gerçek anlamıdır.

Örnek

Emir: Şehirdeki insanların çoğu kuru, zevksiz bir hayat yaşıyor.

Müge: Kütüphanede kitap okumaya daldığım için havanın karardığını anlamadım.

Faruk: Kalemimi kaybettiğimi öğrenince kardeşim kesin taşıp köpürecek.

Pelin: Yaz gelir gelmez bu kasabada deniz kenarları insanla, sandalla dolar.

Yukarıdaki öğrencilerden hangisinin cümlesinde bütün sözcükler gerçek anlamıdır?

- A) Emir B) Müge C) Faruk D) Pelin

Bir sözcüğün gerçek anlamından tamamen uzaklaşarak kazandığı yeni anlama ise **mecaz anlam** denir. Örneğin “Rakip takımı sahadan silmiştik.” cümlesinde “silme” sözcüğü “üstün gelerek yenmek” anlamında kullanıldığı için mecaz anlamıdır.

Örnek

Takımımız son oynadığı maçta yenilince çok üzümüşüm. Kaybetmenin acısını iliklerime kadar hissettim. Ertesi gün okula gittiğimde beni

I

II

Üzgün gören Efe Bey, bana hiç unutmayacağım şu sözleri söyledi:

III

“Kaybetmek olmasaydı kazanmanın hiçbir önemi olmazdı.”

IV

Bu parçadaki numaralanmış sözcüklerden hangisi mecaz anlamda kullanılmıştır?

- A) I. B) II. C) III. D) IV.

Örnek YENİ

Aşağıdaki cümlelerden hangisinde “sönmek” sözcüğü yay ayraç içinde verilen anlamla kullanılmamıştır?

- A) Rüzgâr esmeye başlayınca yaktığımız ateş söndü.
(Gerçek anlam)
- B) Bu yanardağ binlerce yıl önce sönmüş. (Mecaz anlam)
- C) Havaya bıraktığım balon biraz sonra söndü, yere düştü.
(Gerçek anlam)
- D) Dedemler gelince babamın öfkesi kısa sürede söndü.
(Mecaz anlam)

NOT

Sözcüğün temel (ilk) anlamına bağlı kalınarak benzetme yoluyla oluşturulan anlama **yan anlam** denir. Örneğin “ayak” sözcüğü “Maçta aldığı darbeye ayağında morluk oluşmuş.” cümlesinde temel; “Sehpanın ayaklarını tamir etti.” cümlesinde yan anlamıyla kullanılmıştır.

Eş Anımlı (Anlamdaş) Sözcükler

Yazılışları farklı, anlamları aynı olan sözcüklere **eş anlamlı sözcük** denir.

İlgi → Alaka, Baş → Kafa, Affetmek → Bağışlamak

Anı → Hatıra, Birey → Fert, Cevap → Yanıt

NOT

Anlamdaş gibi görüldüğü hâlde birbirinin yerini tamamen tutamayan, aralarında anlam farkı bulunan sözcüklere yakın anlamlı sözcükler denir. Örneğin “Korkak” ve “çekingen” sözcükleri yakın anlamlıdır.

Örnek

Bu akşam içimde
Tuhaf bir sıkıntı var.
Dünyada sanki bir ben kalmışım.
Sanki herkes
Nerede keder varsa bırakmış,
Ben nerede bulduysam almışım.
Önümde söğüt ağacı
Her zamanki hâliyle çaresiz,
Havuzda su rahat,
İnsanlar susmuş.

Bu şiirde aşağıdaki sözcüklerden hangisinin eş anlamlısı yoktur?

- A) durum
- B) vakit
- C) kaygı
- D) acayip

Zıt (Karşıt) Anımlı Sözcükler

Anlam bakımından birbirinin tersini ifade eden sözcüklere **zıt (karşıt) anlamlı sözcük** denir.

Alıcı ✗ Satıcı, Çabuk ✗ Yavaş, Doğal ✗ Yapay

Islak ✗ Kuru, Negatif ✗ Pozitif, Sığ ✗ Derin

Zayıf ✗ Şişman, Yokuş ✗ İniş, Uzak ✗ Yakın

Örnek

Aşağıdaki dizelerden hangisinde altı çizili sözcükler karşıt anlamlı değildir?

- A) Bozkır akşamlarında yanan bu gönlüm,
Söndü sabahların seher yeliyle.
- B) Bir anıt yapmak için tırmandığım dağda sen
Çekicime ilk değen taşların içindesin.
- C) Uyanacak en ağır uykusundan bir gün
Dallarda uyuyan tomurcuk.
- D) Yaramaz çocuklar gibiydi gökte bulutlar
Oysa bir o kadar usludu yağmur bekleyen toprak.

NOT

Cümlede altı çizili olan sözcüklerin birbiriyle zıt anlamlı olup olmadığını anlamak için cümledeki anlamlarına bakmak gerekir. Örneğin “Soğuk bir havada gittiğimiz köyde bizi çok sıcak karşıladılar.” cümlesindeki “sıcak, soğuk” sözcükleri zıt anlamlı değildir.

Örnek

Ne gelsemdi ne giderdim,
Günden güne arttı derdim,
Garip kalır yerim yurdum,
Dostlar beni hatırlasın.

Bu dördlükteki altı çizili sözcükler arasındaki anlam ilişkisi aşağıdaki dizelerin hangisinde vardır?

- A) Şu senin bulutsu sesin var ya,
Uçtan uca ters yüz ediyor geceyi.
- B) Güneşi hiç görmedim pencerede,
Ne Ay doğdu geceme ne bir yıldız.
- C) Sen yolunu kaybeden yolcuların üstüne
Bir ömür boyu yağın bir ömür boyu karsın.
- D) Açın hâlden ne anlar, derdi babam
Karnı tok, sırtı pek adam.

Eş Sesli (Sesteş) Sözcükler

Yazılışları aynı, anlamları farklı olan sözcüklere **eş sesli (sesteş) sözcük** denir.

Ünlü ↔ Ünlü sanatçıyı sahnede zevkle dinledik.

Ünlü ↔ Türkçedeki ünlü harfler sekiz tanedir.

NOT

“Yar, yâr; kar, kâr” gibi sözcükler birbiriyle eş sesli değildir. Çünkü bu sözcüklerin yazılışları farklıdır.

Örnek

Aşağıdaki dizelerden hangisinde eş sesli (sesteş) sözcükler bir arada kullanılmıştır?

- A) Kara taşır Kayseri'nin evleri,
Erciyes kararır, ak ak bakışır.
- B) Görmesem yüzünü kör olur gözüm;
Gözlerim, yüzüne bakmak içindir.
- C) Huzur dal dal açar bahçelerinde
Sevda masalları dinler çiçekler.
- D) Sendeki baharı bulamam gülde;
Güzüm bahar olsun, yüzüme gül de.

Terim Anamlı Sözcükler

Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan sözcüklere **terim anlamlı sözcük** denir.

Tiyatro: Sahne, dekor, aktör, rejisör, suflör, tırat

Matematik: Pi sayısı, asal sayılar, eşkenar dörtgen

Dil Bilgisi: Fiiller, cümle, ek fiil, birleşik sıfat

Müzik: Melodi, nota, akort, sol anahtarı

NOT

Bilim, sanat, meslek dallarının kendileri terim anlamlı değildir. Örneğin “Üniversitede kimya bölümünü seçtim.” cümlesindeki “kimya” sözcüğü terim anlamlı değildir.

Sözcüklerin terim anlamlı olup olmadığını anlamak için cümledeki anlamlarına bakmak gerekir. Örneğin “Size yeni aşı güllerimi göstereyim.” cümlesinde “aşı” sözcüğü terim anlamlı değildir.

Örnek

Aşağıdaki cümlelerde altı çizili terim anlamlı sözcüklerden hangisinin ait olduğu alan yanlış gösterilmiştir?

	Cümle	Sözcüğün Ait Olduğu Alan
A)	Zarf konusunu anlatırken öğretmenimiz benden de örnekler istedi.	Dil bilgisi
B)	Kardeşim bölme işlemini aklından yapıyor.	Matematik
C)	Gölün üstünde güneşin doğuşunu seyretmeye doyum olmuyordu.	Coğrafya
D)	Sonuçların açıklandığını öğrenince kalbi hızlı hızlı çarpmaya başladı.	Fizik